

УДК 378.014.5:323.28«1920/1930»(09)**МАРИНА МАЗУРЕНКО,***аспірант**(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)***MARYNA MAZURENOK,***postgraduate student**(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)***orcid.org/0000-0001-5542-3623****Керівництво вищою освітою УСРР в умовах посилення репресивно-тоталітарної системи
(кінець 1920-х – початок 1930-х рр.)****Management of Higher Education in Ukrainian SSR in Conditions of Strengthening the
Repressive Totalitarian System (Late 1920s – Early 1930s)**

У статті висвітлено основні напрями діяльності Народного комісаріату освіти УСРР щодо реорганізації вищих навчальних закладів наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Проаналізовано законодавчу базу процесу уніфікації української системи вищої освіти за російським зразком. Розкрито погляди керівників Наркомосу УСРР стосовно реформування системи вищої освіти. Розглянуто особливості організації навчально-виховного процесу вишів означеного періоду. Приділено значну увагу формуванню контингенту студентів вищих навчальних закладів, соціально-академічним реформам в інститутах та технікумах, посиленню адміністративного впливу на українське студентство, політизації роботи студентських товариств, організацій. Простежено вплив урядової політики на розвиток системи вищої освіти УСРР, зокрема в умовах посилення репресивно-тоталітарного режиму.

Ключові слова: Наркомос УСРР, реорганізація, уніфікація, вищі навчальні заклади, студенти.

At the present stage our society needs reforms in all spheres of life. Search of the best ways to build the educational process in higher education is not possible without the historical lessons of the past. Only the experience of previous generations, it is necessary to develop the education system today. Therefore, special importance is the study of the People's Commissariat of Ukrainian SSR in terms of abolition of democratization in education, the emergence of the totalitarian system. The article highlights the main activities of the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR on the reorganization of higher education in the late 1920s - early 1930s. The legislative framework of the process of unification of Ukrainian higher education in the Russian sample has been analysed. The views of the USSR the People's Commissariat for reform of higher education have been revealed. The features of the educational process, universities definite period have been described. Much attention has been paid to the formation of the contingent of university students, social reforms in academic institutes and colleges, strengthening of administrative influence on Ukrainian students, the politicization of student societies and organizations. The impact of government policies on the development of higher education of USSR, including the increasingly repressive and totalitarian regime has been traced. It was found that period during the late 1920's - early 1930's. is characterized by consolidation of administrative-command system, the formation of the personality cult of Stalin, the spread of communist ideas. Stalinist repression caused significant losses in the education system of Ukraine. This led to a gradual strengthening in the educational process of universities repetitive forms and universal methods of training and education, use them without opportunities, needs and interests of students.

Key words: People's Commissariat of Ukrainian SSR, reorganization, unification, high educational establishments, students.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На сучасному етапі розвитку нашого суспільства очевидно є необхідність перетворень в усіх сферах життєдіяльності. Зокрема, особливій актуальності набуло питання розбудови системи вищої освіти у відповідності з європейськими стандартами. У Законі України «Про вищу освіту» наголошується, що вища освіта повинна будуватися на принципах «міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» [4, с.6].

Пошук оптимальних шляхів побудови навчально-виховного процесу у системі вищої освіти неможливий без урахування історичних уроків минулого. Лише враховуючи досвід попередніх поколінь, потрібно розбудовувати систему освіти сьогодення. Тому особливого значення набуває

вивчення діяльності Народного комісаріату освіти УСРР (далі – НКО) в умовах скасування демократизації в галузі освіти, зародження тоталітарної системи.

Аналіз досліджень і публікацій ... Аналіз історіографічно-джерельної бази показав, що історія вищої освіти України періоду кінця 1920-х – початку 1930-х рр. представлена як у наукових працях сучасних дослідників, так і у відомих українських діячів того часу. У публікаціях безпосередніх учасників побудови української системи освіти Г. Гринька, Я. Ряппо, С. Сірополка, М. Скрипника, О. Шумського та ін. розкрито проблеми вищої школи УСРР у період її реформування, уніфікації, подано значний фактологічний матеріал. Вагомий внесок у дослідження історичних аспектів розбудови національної моделі освіти зробили сучасні науковці Л. Березівська, О. Завальнюк, О. Рябченко, О. Сухомлинська та ін. Однак основним напрямком діяльності НКО УСРР щодо реформування системи вищої освіти наприкінці 1929-х – на початку 1930-х рр. в історіографії належної уваги не приділялося.

Формулювання цілей статті... Враховуючи вищезазначене, метою статті є висвітлення діяльності НКО УСРР у галузі вищої освіти в умовах посилення репресивно-тоталітарної системи (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.).

Виклад основного матеріалу... Політика радянського керівництва кінця 1920-х рр. офіційно була названа «культурною революцією». У квітні 1929 р. XVI партійна конференція прийняла перший п'ятирічний план розвитку народного господарства, який став програмою «розгорнутого наступу соціалізму по всьому фронту».

З розвитком народного господарства перед вищою школою постало нове завдання – диференціація та спеціалізація вищів, підготовка фахівців у галузі «окремих вузьких фахів». Мережа вищих навчальних закладів УСРР складалася з трьох типів: інститут, політехнікум, технікум. У цьому полягала її відмінність від системи освіти Росії, оскільки російські технікуми вважалися середніми школами. Пленум ЦК ВКП(б) у липні 1928 р. прийняв рішення про уніфікацію системи підготовки спеціалістів. 11 вересня 1929 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли постанову «Про встановлення єдиної системи індустріально-технічної освіти». Технікуми, які належали до вищих навчальних закладів, були переведені у статус середніх спеціальних навчальних закладів, а на базі профшкіл утворювалися школи ФЗУ. Внаслідок реорганізації великі українські інститути перетворювалися на дрібні ВНЗ. На початку 1933 р. кількість інститутів зросла більше ніж у п'ять разів (у 1928 р. в УСРР було 37 інститутів, в 1933 р. – 190) [3, с.159].

Реформування системи вищої освіти УСРР у кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. передбачало створення мережі галузевих вищих навчальних закладів, які підпорядковувалися не Наркомосу, а галузевим комісаріатам. В 1930 р. на підставі постанов ЦВК і РНК СРСР «Про підготовку технічних кадрів для народного господарства Союзу РСР», «Про передачу вищих сільськогосподарських навчальних закладів технікумів і робітничих факультетів» вищі навчальні заклади були передані відомствам ВРНГ, народним комісаріатам землеробства, торгівлі, фінансів, охорони здоров'я тощо [3, с.147-148].

Програмно-методичне керівництво всіма вищими навчальними закладами незалежно від їхнього відомчого підпорядкування здійснював НКО УСРР. Згідно з Постановою РНК СРСР від 26 липня 1930 р. «Про програмно-методичне керівництво професійно-технічними закладами» за Наркомосом закріплювалися такі функції: затвердження навчальних планів та програм, визначення списку рекомендованих підручників, встановлення термінів навчання, контроль за методами викладання, науково-дослідницькою роботою, встановлення правил прийому в інститути (контингент, соціальний склад та ін.), затвердження професорсько-викладацького складу та адміністрації вищих навчальних закладів, проведення інспекторських перевірок тощо [3, с.149].

Значну увагу НКО УСРР приділяв організації навчального процесу в вищах. «За останні роки навчальна робота ВУЗ'ів має деякі досягнення в напрямі нормалізації та підвищення загальної продуктивності», – зазначалося в обіжнику управління професійної освіти [12]. У всіх вищих навчальних закладах запроваджувалася сувора дисципліна; навчальний день студента становив 6 годин, а тривалість навчальної години – 50 хв. Час зимових і літніх канікул максимально скоротили. Почали враховувати відвідування лекцій студентами, відмінили всі умовні переведення студентів. Повторне навчання дозволялося лише через тривалі (не менш 6-ти місяців) хвороби. Увесь термін навчання у вищих навчальних закладах, технікумах і на робітфаках поділився на семестри; половину навчального часу відводилося на виробничу практику.

Наркомос УСРР наголошував на необхідності використання активних форм та методів навчальної роботи (лабораторного, бригадного методу, підсумкової конференції, семінарів, самостійного лабораторного і виробничого практикумів тощо), у процесі яких студенти можуть проявити максимум ініціативи та самостійності. При цьому слід було враховувати конкретні умови вузів, рівень підготовки студентів, постійно дбати про обладнання лабораторій, кабінетів, поповнення бібліотечного фонду фаховою, іноземною літературою.

Особлива увага НКО УСРР приділялася формуванню студентського контингенту. У 1926–1927 н.р. було проведено перший прийом до вузів України за конкурсними іспитами, зберігаючи при цьому класовий прийом за квотами – робітників, селян, трудової інтелігенції та службовців. Так, за даними Я. Ряппо, загальна кількість відведених місць для прийому в інститути становила 6745 осіб. Іспити складали 11609 абітурієнтів, зараховано 6433 (у т.ч. недобір припадав на художні інститути – 109 чол., та медичні – 99 чол.). До технікумів планувалося прийняти 8475 студентів. Іспити складали 14055 осіб, з яких були зараховані на навчання 8581 чол.. Найбільший конкурс був при вступі у педтехнікуми, де на іспити з'явилися 4950 осіб на 3340 місць (із них зараховано було 3751 чол.) та в сільськогосподарські технікуми, де замість запланованих 1420 осіб прийняли на навчання 1461 чол. [9, с.19–20]. Освітнє відомство внесло суттєві зміни й доповнення до «Правил і програмів для вступу до інститутів, технікумів та робфаків УСРР на 1927/28 академ. рік». До вступних випробувань допускалися особи віком від 18 до 30 років. Одночасно із заявою абітурієнти вносили плату за іспити.

15 лютого 1928 р. були внесені зміни до ст.33 та 34 «Положення про інститути УСРР»: «Число студентів, що їх належить щороку приймати до інститутів, визначається в постановах Народного Комісара Освіти УСРР, відповідно до соціально-культурних і господарчих потреб Республіки у фахівцях вищої кваліфікації, за загально-республіканським планом, перепускної здатності інститутів і видаваних встановленим порядком на їхнє утримання коштів» [7, С.1-2].

Приймальні комісії критикувалися за прийом «чужого елементу», здійснювався постійний партійний тиск та контроль з боку радянських партійних органів, НКВС. У звітах про наслідки вступних кампаній наголошувалося на недотриманні пропорцій щодо прийому за соціальним походженням.

Наприкінці 1920-х рр. майже в усіх вузах під час вступної кампанії спостерігалось зменшення кількості поданих заяв на одне вільне місце. Лише 1928–1929 н.р. було подано в інститути на 34%, у технікуми – на 20% заяв менше, ніж попереднього навчального року. Тому у процесі формуванні контингенту студентів, пролетаризації вузів важливе значення мали Постанови липневого (1928 р.) та листопадового (1929 р.) пленумів ЦК ВКП(б), згідно яких партійні, профспілкові організації відряджали на навчання так звані «тисячі». До їх складу входили особи, що мали досвід керівної партійної, господарської, профспілкової роботи. Щоб уникнути недобору студентів, навчальні заклади розгортали на підприємствах мережу підготовчих курсів, гуртків. Так, із квітня 1929 р. у Кам'янець-Подільському ІНО відкрилися чотиримісячні курси підготовки абітурієнтів (70 осіб), а з осені – річні підготовчі курси та робітфак з трирічним терміном навчання [2, с. 274].

Нових обертів набирали соціальні чистки в середовищі студентства. Соціальне походження та майновий стан стали вагомими за рівень знань бажаючих навчатися в інститутах. Пропонувалося вимагати від вступників політичну характеристику, підписану в районному партійному комітеті. У 1929-1930 н.р. Укрпрофос «удосконалив» анкету для вступників, а також розробив спеціальну довідку, де мало детально зазначатися про соціальний та майновий стан як до революції, так і тогочасний момент [11].

НКО УСРР в 1929 р. були видані постанови «Про доцільність виключення студентів останніх курсів за соціальним станом» та «Про порядок, як перевіряти соціальний склад студентства вузів». Постійно наголошувалося на тому, що цю роботу потрібно проводити планово, систематично, як щоденну глибоку очистку вищих навчальних закладів від «чужого, ворожого нам елементу» [13].

Вихованню молоді в дусі марксистсько-ленінської ідеології сприяли осередки ЛКСМУ як помічника і резерву КП(б)У. Протягом листопада 1928 р. – січня 1929 р. у вищих навчальних закладах УСРР із числа комсомольців були створені загони «легкої кавалерії», які брали активну участь у соціально-політичних «чистках» студентського середовища. Представники «легкої кавалерії» були обов'язково присутніми на засіданнях комісій з перевірки соціального стану студентів, які діяли у вишах. На кожному із таких засідань розглядалися десятки справ, бралася до уваги як відкрита, так і анонімна інформація. Результати перевірок оприлюднювалися на студентських зборах, в засобах масової інформації. У періодичних виданнях, зокрема у журналі «Студент революції», пропонувалося публікувати списки осіб, відрахованих із вузів за останні три роки, тому що «треба не лише систематично боротися за очищення вишу від непридатного елемента, але й відрізати для нього шлях знову потрапити до вишу» [14].

Наприкінці 1920-х рр. комуністична партія посилила контроль репресивних органів у боротьбі з «буржуазно-націоналістичними» тенденціями в Україні, згортаючи політику «українізації». У циркулярах секретно-політичного відділу ДПУ УСРР «Про українську громадськість» від 30 березня 1926 р. та «Про український сепаратизм» від 4 вересня того ж року наголошувалося на тому, що «українські націоналісти активно діють на культурному фронті». Сталінський режим визнав контрреволюційним Кам'янець-Подільський ІНО, в якому з червня 1925 р. було організовано краєзнавче товариство при Всеукраїнській академії наук, очолюване ректором В. Гериновичем.

Владні структури насторожила діяльність подільської інтелігенції, яка, на їх думку, в минулому була антирадянською. В. Гериновича звільнили з посади ректора [2, с.275]. Безпідставні політичні репресії продовжувалися і в наступні роки. У 1933 р. були заарештовані колишні ректори Кам'янець-Подільського вишу В. Геринович, Ф. Кондрацький. Згодом жертвами наклепів і свавілля енкаведистів стали викладачі В. Бернацький, П. Клепатський, І. Кулик та ін. [5, с.34-35].

Спецслужби закликали усіх вести активні спостереження за громадськістю, представниками так званих «антирадянських течій». У суспільстві, в колективах вишів з'явилися інформатори, поширювалися абсурдні підозри та звинувачення. Влітку 1929 р. відділення ДПУ у м. Кам'янець-Подільський намагалося організувати процес Кам'янецької філії так званої «Спілки визволення України», керівником якої був Ю. Сіцінський. За активну діяльність у науковому товаристві заарештували Д. Богацького, Ю. Філя, Ю. Сіцінського, А. Шумлянського [2, с.275]. 19 квітня 1930 р. у приміщенні Харківського оперного театру винесено вироки членам «СВУ», Цей судовий процес став однією із перших масових репресій проти української інтелігенції. На лаві підсудних опинилося 45 чоловік [8].

Репресій зазнало й вище керівництво Наркомосу України. 27 лютого 1927 р. звільнили з посади наркома освіти О. Шумського, якого звинуватили у «націонал-ухильництві», викривленні «партійної лінії в національному питанні», антипартійній націоналістичній діяльності. 13 травня 1933 р. його було засуджено до десяти років позбавлення волі у виправно-трудовому таборі. Пізніше О. Шумський покінчив життя самогубством.

5 березня 1927 р. на засіданні Президії ВУЦВК наркомом освіти було призначено М. Скрипника, який, на думку партійних органів, мав «вирівняти» національну політику. У цей період точилися гострі дискусії з питань уніфікації освіти. Як зазначав С. Сірополько, російський уряд рішуче змінив тактику щодо союзних республік, намагаючись «перебрати до своїх рук» найважливіші функції державного життя окремих республік.

НКО УСРР відстоював на всесоюзному рівні «головні засади нашої системи, тому що вона більш відповідає потребам розвитку нашого соціалістичного господарства» [10, с.4]. Виступаючи на II Всесоюзній партійній нараді з питань народної освіти 27 квітня 1930 р. з доповіддю «Основні засади єдиної системи народної освіти СРСР», М. Скрипник зазначив: «...питання про систему народної освіти не стоїть перед нами як питання національне, але єдина система народної освіти припускає потребу передбачати різнобарвні та розмаїті потреби численних народів нашого Союзу». Однак прагнення наркома зберегти українську радянську систему освіти не знайшли підтримки на загальнодержавному рівні [1, с.206].

У 1933 р. на червневому пленумі ЦК КП(б)У розпочалася відкрита атака на М. Скрипника. Від нього вимагали самокритичного визнання помилок націоналістичного характеру в керівництві Наркомосом. Чотири варіанти листа М. Скрипника з визнанням помилок, який мав бути опублікований у пресі, П. Постишева не задовольнили. 7 липня 1933 р., коли останній варіант цього документа був відкинтий, М. Скрипник пішов із засідання політбюро ЦК у свій робочий кабінет і там застрелився.

У ході репресивних заходів з апарату Наркомосу УСРР було «вичищено» близько 200 «націоналістів і ворожих елементів». В обласних управліннях освіти за 1933 р. змінили керівництво повністю, а в районних – на 90 % [6].

Висновки... Отже, період кінця 1920-х – початку 1930-х рр. характеризується утвердженням адміністративно-командної системи, формуванням культу особи Й. Сталіна, поширенням комуністичних ідей. Гострій критиці піддавалися не тільки педагогіка і психологія, а й творчість, ініціатива, педагогічна самостійність. Сталінські репресії спричинили значні втрати в системі освіти України. Це призвело до поступового утвердження у навчально-виховному процесі вишів одноманітних форм й універсальних методів навчання і виховання, застосування їх без урахування можливостей, потреб та інтересів студентів. Надмірна заідеологізованість науки перетворювала учасників навчально-виховного процесу на покірний обслуговуючий персонал більшовицької партії.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : [моногр.] / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с. / Berezivska L. D. Reformuvannya shkilnoyi osvity v Ukraini u XX stolitti: (Reform of School Education in Ukraine in the XX century), Kyiv, 2008, 406 p. [in Ukrainian].
2. Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; редкол. тому : О. М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – 447 с. / Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrayiny : istoriya, sohodennya ta perspektyvy rozvytku. (Higher Pedagogical Education of Ukraine: history, present and prospects. Khmelnytsky region.), red. rada vyd. : V. H. Kremen (hol.) [ta in.] ; redkol. tomu : O. M. Zavalnyuk (hol.) [ta in.], Kyiv, Znannya Ukrayiny, 2010, 447 p. [in Ukrainian].

3. Вища школа Української РСР за 50 років : у 2 ч. (1917–1967 рр.). Ч. 1 : 1917–1945 / відп. ред.: В. І. Пітов. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 396 с. / Vyscha shkola Ukrayinskoyi RSR za 50 rokiv : u 2 ch. (1917–1967 rr.). Ch. 1 : 1917–1945 (*High School Ukrainian SSR in 50 years: in 2 parts (1917 – 1967 yrs.). Part 1: 1917 – 1945*) / vidp. red.: V. I. Pitov, Kyiv, Vyd-vo Kyiv, 1967, 396 p. [in Ukrainian].

4. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 24 вересня 2015 року : (офіц. текст). – К.: Паливода А.В., 2015. – 100 с. / Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» : chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. stanom na 24 veresnya 2015 roku : (ofits. tekst) (*The Law of Ukraine «About Education», the current legislation as amended and supplemented. As of September 24, 2015: (Official text)*), Kyiv, 2015, 100 p. [in Ukrainian].

5. Нестеренко В. А. Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янець-Подільському в 20–30-ті роки ХХ ст. / В. А. Нестеренко // Кам'янецьчина в контексті історії Поділля: наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 1997. – Т. 1. – С. 34–35. / Nesterenko V. A. Represiyi proty diyachiv nauky i osvity v Kamyanets-Podilskomu v 20–30-ti roky XX st. (*Repressions against workers of science and education in Kamenetz-Podolsk in 20-30 years of the twentieth century*), Kamyanechchyna v konteksti istoriyi Podillya: nauk. zb., Kamyanets-Podilsky, 1997, Vol. 1, pp. 34–35. [in Ukrainian].

6. Політика «культурної революції» та її жертви [Електронний ресурс] – Режим доступу: pidruchniki.com...kulturnoyi_revolutsiyi / Polityka «kul'turnoyi revolutsiyi» ta yiyi zhertvy (*The policy of «cultural revolution» and its victims*), [Electronic resource] – mode of access : pidruchniki.com...kulturnoyi_revolutsiyi_zhertvi. [in Ukrainian].

7. Про зміну «Положення про інститути УСРР» // Бюлетень Народнього комісаріату освіти УСРР. – 1928. - № 12 – С. 1-2 / Pro zminu «Polozhennya pro instytuty USRR» (*About replace the «Regulations on the institutions of the Ukrainian SSR»*), Byuleten Narodnoho komisariatu osvity USRR, 1928. Vol. 12, pp. 1–2. [in Ukrainian]

8. Процес Спілки визволення України [Електронний ресурс] – Режим доступу: uk.wikipedia.org / Protses Spilky vyzvolennya Ukrayiny (*Process of Union for the Liberation of Ukraine [electronic resource]*), [Electronic resource] – mode of access : uk.wikipedia.org. [in Ukrainian].

9. Ряппо Я. П. Радянське студентство (характеристика вузів України) / Я. Ряппо. – Державне видавництво України, 1928. – 48 с. / Ryappo Ya. P. Radyanske studentstvo (kharakterystyka vuziv Ukrayiny) (*Soviet students (characteristic of universities Ukraine)*), Derzhavne vydavnytstvo Ukrayiny, 1928, 48 p. [in Ukrainian].

10. Скрипник М. О. Чергові завдання вузів / М. О. Скрипник // Студент революції. – 1927. – № 5 (червень). – С. 3–11 / Skrypnyk M. O. Chervovi zavdannya vuziv (*Immediate Tasks of Universities*), Student revolutsiy, 1927, Vol. 5, pp. 3–11. [in Ukrainian]

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.166. – Оп.6. – Спр.8797. – Арк.202 / TsDAVO. F.166, op.6, spr.8797, 378 ark. ark. 202 [in Ukrainian].

12. Там само. – Оп.8. – Спр.8. – Арк.83. / Tam samo, op.8, spr.8, ark.83 [in Ukrainian].

13. Там само. – Оп.9. – Спр.1737. – Арк.103. / Tam samo, op.9, spr.1737, ark.103 [in Ukrainian].

14. Янчук. Відрізати ворогові шлях до вишу / Янчук // Студент революції. – 1930. – № 14. – С. 33. / Yanchuk. Vidrizaty vorohovi shlyakh do vyshu (*Cut the enemy the way to university*), Student revolutsiyi, 1930, Vol. 14, 33 p. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «24» лютого 2017 р.

Стаття прийнята до друку «10» березня 2017 р.

Рецензенти:

Руснак І. – доктор педагогічних наук, професор

Телячий Ю. – доктор історичних наук, професор

Мазуренок Марина – аспірант Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, e-mail: mazurenok88@gmail.com

Mazurenok Maryna – postgraduate student of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, e-mail: mazurenok88@gmail.com

Цитуйте цю статтю як:

Мазуренок М. Керівництво вищою освітою УСРР в умовах посилення репресивно-тоталітарної системи (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.) / Марина Мазуренок // Педагогічний дискурс. – 2017. – Вип. 22. – С. 113–117.

Cite this article as:

Mazurenok M. Management of Higher Education in Ukrainian SSR in Conditions of Strengthening the Repressive Totalitarian System (Late 1920s – Early 1930s), *Pedagogical Discourse*, 2017, Issue 22, pp. 113–117.